

Статті

Рената Єва ГРИЦЮК

ВІД ДОНЬКИ ДО ПРОФЕСІОНАЛКИ. ПРО БЕЗПОСЕРЕДНЄ СПОСТЕРЕЖЕННЯ В АНТРОПОЛОГІЇ НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕНЬ У МІСТІ МЕХІКО

Renata Ewa HRYCIUK. From a Daughter to a Professional Figure: On Intermediate Looking-On in Anthropology Exemplified by Studies at Mexico-City.

Сучасна етнографія є складним методом і може включати такі елементи, як спостереження, участь (чи безпосереднє спостереження), архівний аналіз і якісні опитування з елементами історії життя. Польові дослідження застосовуються, в основному, в етнології та культурній антропології, але щораз частіше в соціології, соціальній географії, економіці чи історії, в яких досліджувані матеріал часто шукається шляхом опитування – історії життя (*oral histories*). Прикладом цієї дослідницької тенденції в історії можуть бути дослідження Маргарет Пауер¹. Американська дослідниця найновіших подій у Чилі висвітлила тему ролі жінок правиці у період з 1970 р., коли прийшов до влади Народний Фронт під керівництвом Сальвадора Альєнде, до 2000 р., коли закінчилася влада хунти Аугусто Піночета. Дослідницький матеріал вона здобувала значною мірою під час безпосередніх спостережень та опитувань жінок, які були задіяні в той час у суспільно-політичній діяльності правиці. До кінця 90-их рр. XX ст. антиальєндівську мобілізацію чилійок історики “незауважували”, оскільки, як підкреслює Пауер, “науковці неохоче досліджують тих, з ким не погоджуються”². Більше того, не визнавали політичної діяльності жінок (*agency*), вважаючи,

що вони були скеровувані кимось: костелом, чоловіками – лідерами опозиції, врешті, власними чоловіками. Дослідження Пауер порушили також інші непопулярні і часто приховувані питання – показали, між іншим, неумілість отримання підтримки жінок тодішньою чилійською лівицею, чи перші кроки феміністичного руху.

Праці Маргарет Пауер спричинилися до заповнення існуючої до 90-их рр. XX ст. прогалини в знаннях на тему найновішої історії Чилі. Висловлювання чилійських консерватисток, зафіксовані дослідницею, призвели до перегляду переконання, що тільки жінки з середнього і вищого класу, поєднані класовою солідарністю в умовах економічної кризи, були змобілізовані до вуличних протестів лідерами-чоловіками. Показали, що відносини, які ґрунтуються на культурній статі і спільному досвіді кризи, зміцнені закликами порятунку родини і народу, а попри те виконання основних материнських обов’язків, промовили до більшості жінок, в результаті чого до протестів приєдналися чилійки з різних суспільних верств.

Походячи із родини республіканців васпів (*White Anglo-Saxon Americans*), а, отже, знаючи середовище американської правиці, здобувши освіту в американських університетах, Пауер, приступаючи до досліджень над чилійською правицею, зіткнулася із багатьма труднощами. Починаючи розмови із правицевими активістками, мала знання і досвід, набуті під час кількарічного перебування в Чилі під час урядування Піночета, коли не тільки була свідком бруталних репресій зі сторони хунти, але також активно підтримувала чилійську демократичну опозицію. Внаслідок безпосереднього спостереження пізнала реальність життя в піночетівському Чилі і сама стала на сторону противників режиму. Водночас, намагаючись реалізувати мету дослідження, повинна була працювати із групою осіб, які мали погляди і систему цінностей абсолютно протилежні до її власних, більше того, під час зустрічей була вимушена вдавати, що поділяє їх погляди на світ. Щоб зрозуміти мотиви дій жінок правиці, Пауер проводила вільні опитування з елементами історії життя, тобто “віддала голос жінкам, яких вивчала”. Під час розмов, як зазначає сама дослідниця, не могла щиро виразити своїх поглядів усвідомлюючи, що це не тільки відштовхнуло би інформаторку, але і зруйнувало все дослідження, плітка за принципом снігової кулі знищила би ме-

¹Power M. Right-Wing Woman in Chile: Feminine Power and the Struggle against Allende.- University Park, 2002; Eadem, More than Mere Pawns. Right-Wing Woman in Chile / “Journal of Woman’s History”.- Vol. 16.- 2004.- № 3.- P. 138-151.

²Ibidem.- P. 138.

режу контактів із потенційними інформаторками. У результаті вона постійно відчувала спустошеність і розчарування, поставала перед численними етичними дилемами.

Окрім інших політичних поглядів, вирішальною для характеру і перебігу дослідження, як підкреслювала авторка, була її суспільно-культурна позиція (*positionality*): раса, клас, освіта. Те, що вона іноземка – грінго, полегшувало доступ до співрозмовниць. У сильно поділеному класово суспільстві Пауер сприймалася як жінка із еліти, тому її охоче запрошували до домівок. Менш можливим інформаторкам факт “давання” інтерв’ю американці у певній мірі був підкуповуючим та був визначником їх статусу. Вхідження до середовища консервативних активісток не становило для американки труднощів, на відміну від чилійських дослідниць, які відразу мусили визначити свої політичні погляди і розповісти історію родини, тому проведення подібних досліджень для більшості із них було би неможливе.

Американський історик не тільки застосувала методологію сучасної етнографії, яка поєднує різні техніки дослідження, але слідуючи феміністичним підходам у суспільних науках, які акцентують авторефлексійність дослідницького процесу, зробила із особистого досвіду, отриманого під час безпосереднього спостереження, інтегральну частину дослідження, отримуючи таким чином контекст, необхідний для розуміння його характеру і динаміки. Результатом такого підходу стало врахування особистого досвіду авторки у представленні кінцевих висновків.

Постмодерністський постулат рефлексійності застосовується сьогодні представниками різних суспільних та гуманітарних наук. Однак, саме антропологи, для яких етичні проблеми і дилеми подібні до тих, з якими зіткнулася американська дослідниця-історик, становлять ніби “хліб насущний” від початку виникнення дисципліни. Особливо феміністичні дослідниці є протягом багатьох років в авангарді експериментування з новими методологічними підходами, в тому більш етичними способами досліджень³.

У цій статті прагну проаналізувати свій досвід, набутий під час польових досліджень, проведених

у місті Мехіко в 1999–2006 рр. Під час цих досліджень виникало багато методологічних і практичних проблем, а також особистих дилем. Щоденно була вимушена встановлювати свій статус (як культурний, так і статевий) і неодноразово виникали проблеми міжкультурного спілкування. Під час досліджень у мексиканській столиці ніколи не приховувала своїх феміністичних поглядів і завжди була відкрита на взаємне опитування. Предмет моїх досліджень – досвід материнства і батьківства – схилив моїх співрозмовників до авторефлексії, часом перетворюючи наші опитування на квазі-терапевтичні сесії, під час яких мене ставили у проблематичну функцію *la doctora*. Особливі етичні і особисті дилеми виникали у найменш очікуваних ситуаціях, наприклад, коли я була змушена відігравати роль “терапевта” для інформаторів-чоловіків.

Польові дослідження у феміністичній антропології

Феміністична антропологія становить від 1930-их рр. один із найважливіших напрямків дисципліни⁴. В його рамках особливо важливу роль відіграє акцентування рефлексійності під час етнографічного дослідження. Феміністичні дослідниці започаткували в 80-их рр. ХХ ст. зацікавлення станом польових досліджень, а особливо його ситуаційністю, визначеною суспільно-культурною позицією і статтю дослідника(ці), а також владні відносини між антропологами та досліджуваними спільнотами, роблячи авторефлексійність інтегральною частиною писаними ними ж етнографій. Зараз щораз більше уваги приділяється емоційному досвіду дослідника/ці. Опис і аналіз емоційної сторони міжлюдських відносин

⁴На тему розвитку субдисципліни дивись: Baer M. Ewolucja myśli feministycznej w antropologii kulturowej. Szkic na podstawie wybranej literatury // Humanistyka i plec, kobiety w poznaniu naukowym wczoraj i dziś / Red. E.Pakszys, D.Sobczynska.– Poznan, 1997; Moore H.L. Plec kulturowa i status kobiet – wyjaśnienie sytuacji kobiet / Przel. A.Ostrowska // Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej / Red. E.Kempny, E.Nowicka.– Warszawa, 2003.– S. 309–339, Eadem.– Co się stało kobietom i mężczyznom? Plec kulturowa i inne kryzysy w antropologii / Przel. A.Kościanska, M.Petryk // Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej / Red. E.Kempny, E.Nowicka.– Warszawa, 2004.– S. 402–419; Lewin E. Introduction // Feminist Anthropology. A Reader.– Malden-Oxford, 2006.– P. 1–38.

³Wolf D.L. Situating Feminist Dilemmas in Fieldwork // Feminist Dilemmas in Fieldwork, red. Eadem.– Boulder, 1996.– P. 4–5.

дає рамки і контекст, необхідний для інтерпретації результатів досліджень і розуміння самого дослідження⁵.

Шуламїт Рейнхарц визначає феміністичні польові дослідження як “дослідження, проведені феміністкою, темою якого є питання, пов’язані із культурною статтю (*gender*) як в традиційно однорідних жіночих, так і в змішаних середовищах. У феміністичних польових дослідженнях дослідницями є жінки, місце дослідження – то звичайно жіноче середовище, і головними інформаторками є найчастіше також жінки”. Приймаючи це визначення, польові дослідження, проведені мною у місті Мехіко, є дослідженнями феміністичними. Одночасно, повністю погоджуюся із Сонею Хардінг, яка стверджує, що феміністична методологія не існує як така. Методи дослідження, використовувані жінками-антропологами мають значною мірою еkleктичний характер і залежать від досліджуваного питання, а не особливого способу сприйняття суспільних реалій⁶. Фемінізм у цьому контексті є дослідницькою перспективою, а якщо взяти до уваги, що існує багато визначень фемінізму, то існує багато феміністичних підходів до дослідницьких методів⁷. Тому кожна ситуація польового дослідження також визначається суспільно-культурною позицією дослідниці, її індивідуальним підходом до фемінізму й особистою заангажованістю, використовуваними методами, водночас, як і суспільним та культурним контекстом дослідження.

Феміністичний підхід у суспільних науках передбачає віддавання голосу жінкам та вивчення їхнього досвіду. Я, однак, вирішила проводити дослідження у змішаному середовищі. Приймаючи гендерну перспективу в антропології, яка вимагає вивчення досвіду жінок у відносинах із чоловіками та іншими жінками, я віддала голос як жінкам, так і чоловікам – жителям Санта Марія Томатлан. Включення чоловіків до моїх досліджень було необхідне для того, щоб зрозуміти

зміни, які відбуваються у материнських стратегіях мешканок мексиканської столиці в ситуації, коли материнство і, ширше, батьківські обов’язки стають щораз частіше предметом суперечок в подружжях і родинях.

Феміністичні дослідниці почали звертати особливу увагу на проблеми, що з’являлися під час польового дослідження, пов’язаного із культурною статтю. Як зауважує Діане Белл, “появляється питання культурної статі, оскільки етнографи проводять польові дослідження шляхом нав’язування контактів і зв’язків, навчаються спостереженню, мисленню і буттю в іншій культурі, і робимо це як особи певного віку, визначеної сексуальної орієнтації, релігії, освіти і походження із різних суспільних класів (...) і, що найважливіше, проводимо дослідження як жінки і як чоловіки”⁸. До 1990-их рр. в основному жінки-антропологи звертали особливу увагу на вплив, який має їх присутність на досліджувану ситуацію і включали елементи своїх біографій, між іншим, вік, одруження, вагітність, діти etc. до етнографії. З часом свій дослідницький досвід почали таким способом аналізувати чоловіки, насамперед антропологи, застосовуючи феміністичну парадигму у студіях мужності. Наприклад, Метью Гутманн, проводячи на поч. 1990-их рр. дослідження сучасного образу мужчини (у тому числі батьківства) в одній із *colonias populares*⁹ міста Мехіко. Американський антрополог поселився в Санта Домінго разом із дружиною і кількома місячною донечкою, що мало незаперечно великий вплив на протікання дослідження та отримані результати¹⁰.

В описах особистого досвіду звертається особливу увагу на факт, що в процесі адаптації до досліджуваного середовища, входження в поле антрополог повинен проявити велику еластичність у пристосуванні до локальних прикладів поведінки, у тому числі й тих, які визначаються культурними нормами для певної статі, може прийняти нейтральну роль чужого-професіонала чи творити зовсім нові ролі в залежності від існуючої ситуації¹¹.

⁵Jackson J.E. “I am a fieldnote”: fieldnotes as a symbol of professional identity // *Fieldnotes: the making of anthropology* / Red. R.Sanjek.– New York, 1990.– P. 3–33; Laine M.De *Fieldwork, participation and practice: ethics and dilemmas in qualitative research.*– London; New Delhi, 2000.– P. 1–15.

⁶Harding S. Is there a Feminist Method? // *Feminism and Methodology* / Red. S.Harding.– Bloomington-Indianapolis, 1987.– P. 1–14.

⁷Reinharz S. Op. cit.– P. 240–243.

⁸Gendered Fields...– P. 1–2.

⁹Назвою *colonia popular* в Мексиці окреслюється адміністративно виділена територія як колонія (частина дільниці), в якій мешкають нижчий або нижчо середній клас.

¹⁰Gutmann M.C. *The Meanings of Macho. Being a Man in Mexico City.*– Berkeley, 1996.– P. 5–9.

¹¹Whitehead T.L., Price L. Summary: Sex and the Fi-

Більше того, характер відносин під час польового дослідження змінюється з часом, тому у різні моменти життя дослідник/ця може виконувати різні ролі. Під час моїх дослідницьких перебувань у місті Мехіко я завжди працювала сама, мені не складав товариство партнер, діти чи інші члени родини, і хоча інформатори знали мою родинну ситуацію, через вік та етап професійного життя, в якому я перебувала на даний момент, давали мені відігравати різні ролі. На початку незрілої та загубленої в культурі мексиканської столиці доньки, молодій дівчини, яку треба захищати, через кілька років підвищили мене до позиції особи, яка має достатню культурну компетенцію, щоб функціонувати самостійно як професіоналка.

“Донька”: тобто як не піти на дно

Визначальне значення для успіху моїх мексиканських польових досліджень мали обставини, в яких я познайомилася із життям *colonias populares* міста Мехіко. Восени 1999 р. я опинилася у місті Мехіко в статусі стипендіатки мексиканського уряду для навчання у Національному Мексиканському Університеті і для проведення пілотних польових досліджень над культурним конструюванням материнства та досвідом буття матір'ю в одному із районів міста. Однак, я потрапила в епіцентр політичного циклону – Мексика проходила в той час період бурхливих політичних змін, одним із проявів яких був страйкуючий протягом кількох місяців Університет¹². Оскільки мексиканський уряд не погодився перевести мене до іншої академічної інституції, протягом більшої частини першого дослідницького періоду я була практично відрізана від академічного життя і змушена до “занурення” в щоденність мексиканської столиці. Протягом 11 місяців я мешкала із мексиканською родиною, яка складалася із ма-

eldwork Experience // Self, Sex and Gender in Cross – Cultural Fieldwork / Red. T.L.Whitehead, M.E.Conaway.– Urbana; Chicago, 1986.– P. 289–304.

¹²2 липня 2000 р. відбулися президентські вибори, в результаті яких втратила владу ПРІ (*Partido Revolucionario Institucional*), яка керувала Мексикою від 1929 р. Президентом став Вікенте Фокс з правої ПАН (*Partido Accioon Nacional*). Перед виборами відбулися бурхливі суспільні дебати, частиною яких був багатомісячний (квітень 1999 – лютий 2000) страйк найбільшого мексиканського публічного університету *Universidad Nacional Autonoma de Mexico* проти оплати за університетське навчання.

тері та двох дорослих дітей – вони також стали моїми основними інформаторами і провідниками по світу одного із районів міста Істапалапі.

Окрім того, що я не була зовсім новенькою в польових дослідженнях (раніше проводила дослідження в Литві і в Польщі), і мала мериторичну підготовку (закінчила латиноамериканські курси і знала мову), почувалася як більшість студентів антропології, які рушають на польові дослідження і не будучи ніколи достатньо приготованими до цього, або вчаться плавати в нових реаліях, або йдуть на дно. Для мене той бурхливий рік у місті Мехіко виявився справжнім ритуалом переходу, справжньою *swim or sink mystique*¹³.

Під час польових досліджень жінки часто сприймаються як особи андрогенічні, горді мужчини, але також і як діти чи незрілі особи, які треба захищати¹⁴. Несвідомо, мексиканська родина, з якою я мешкала, відвела мені роль прийомної доньки. Я вирішила прийняти цю роль на час досліджень, оскільки у важкий момент перших кроків в мексиканських реаліях я потребувала такого роду підтримки і певного почуття безпеки. Роль “доньки” узгодилася із моїми тодішніми емоційними потребами та дослідницькими зацікавленнями, допомагала краще ввійти у дослідницьке поле. З часом, однак, я зауважила, що зміна цієї ролі стала практично неможливою – для моїх мексиканських приятелів я назавжди залишилася молодою, недосвідченою іноземкою, яку треба захищати від труднощів та небезпек життя в місті Мехіко, і ніколи дорослою жінкою, компетентною дослідницею. Більше того, в наступні роки, під час моїх візитів до міста Мехіко, від мене очікувалося, як від “прийомної доньки”, втаємниченої у родинні секрети, участі у розв'язанні конфліктів та приймання чиеїсь сторони. Врешті, моя відмова зайняти позицію у родинній суперечці стала причиною болісного розставання із багаторічними приятелями.

“Професіоналка”: польові дослідження в Санта Марія Томат лан

Під час першого дослідницького перебування я навчилася якось “плавати” в міській культурі Мексики, здобула знання, досвід і контакти, а навіть потоваришувала з деякими із моїх інформаторів. Один із них – священник Жаїро –

¹³Wolf D.L. Op. cit.– P. 7.

¹⁴Ibidem.– P. 8.

мав зіграти вирішальну роль під час мого другого польового дослідження, яке я вирішила провести на території його парафії – Санта Марія Томатлан¹⁵.

Під час приватних перебувань у місті Мехіко в 2000–05 рр. я відвідувала священника Жаіро в його новій, отриманій у 2000 р., парафії. Однак, офіційно мене було представлено спільноті *pueblo* тільки на фієсті, яку *mayordomía*¹⁶ організувала для священника Жаіро з нагоди п'ятої річниці його перебування на парафії. Дякуючи за приготування свята, священник, користаючи з нагоди, представив мене, мету і предмет моїх досліджень. Цей момент мав ключове значення для перебігу мого перебування в Санта Марія Томатлан – священник Жаіро високий, ставний креол, якому минуло шістьдесят років міг бути моїм батьком (і цю роль опікуна-батька істотно відігравав протягом всього цього періоду). Представив мене як свою багаторічну добру знайому, яка прибула до Мексики здалека, із землі святого отця, *la tierra del papa*, щоб приготувати дисертацію на тему антропології родинного життя (досвід жінок, материнства, *mashismo* etc.) в Санта Марія Томатлан. Це заінтригувало присутніх на фієсті жінок, які відразу запросили мене до свого столу, почастували текілою і почали екзаменувати мої знання на тему країни, наприклад, жартівливо вживаючи *doble sentido* – слова з подвійним значенням, щоб перевірити мою мовну компетенцію, випитували про місця, які я відвідала у Мексиці, улюблені страви чи телевізійні програми.

Під час досліджень, які проводяться на культурно чужій території, дослідниці з огляду на свою стать можуть мати другорядний статус, але отримують авторитет і привілейовану позицію через свою расу, клас чи належність до західного культурного прошарку¹⁷. Спосіб, в який я була

представлена на фієсті, мав далеко сягаючі наслідки для моїх досліджень, оскільки священник Жаіро, представляючи мене, побіжно підкреслив мою привілейовану позицію порівняно із моїми майбутніми інформаторами. Однак, факт, що я була землячкою Папи поляка, який помер кілька тижнів тому допоміг мені скоротити дистанцію, створену моєю позицією іноземного антрополога. Я далі була *fuereña* (чужа) і *extranjera* (іноземка), але не була принаймні протестантською грінго.

З іншої сторони, коли я пробувала винайняти собі помешкання в Томатлані, мені пропонували тільки великі, без меблів, позбавлені навіть елементарного оснащення помешкання, які я не могла собі дозволити через те, що моя привілейована позиція пов'язана із дохідним грантом на фінансування дослідження. Після двох місяців пошуків і проживання по кутах у знайомих я піддалася і вирішила винайняти помешкання в околицях університету. А це привело до того, що щоденно треба було проводити близько трьох годин у міському транспорті, доїжджаючи до місця досліджень.

Дослідниці, які займаються безпосереднім спостереженням з феміністичної перспективи підкреслюють, що іноземки через свою інакшість можуть отримати більший доступ чи еластичність в перетинанні кордонів, визначених статтю, з іншого боку, знову ж, можуть відчувати більший тиск на пристосування до поведінки, яка приписується жінкам у даній культурі. Більше того, антропологи-іноземки, які проводять дослідження в гендерно змішаному середовищі, наражаються на певні загрози, такі як сексуальні переслідування, фізична загроза, дія стереотипів, що базуються на культурі статі. Під час досліджень в Томатлані я почувалася, скоріше, захищеною спільнотою, у тому числі мужчинами, але при переміщенні по місту щоденно зіштовхувалася із насилом вербальним і фізичним, що, в результаті, вплинуло на мою поведінку (дуже обережну, але в той же час з виразом впевненості у собі) і спосіб одягання (скромний спортивний стиль, відсутність макіяжу і окуляри). Прийняття даної гендерної стратегії в ситуації дослідження залежить від специфіки середовища, особистості до-

Newbury Park, 1988 (Qualitative Research Methods Series 9).– P. 26.

¹⁵Одне із 16 доколумбійських *pueblo originarios*, які існують тепер в найбільшій дільниці міста Мехіко – Істапалапі, зберігає локальні звичаї і народну релігійність.

¹⁶Спонсорування церемонії і свят, пов'язаних із культом Матері Божої (*Virgenes*), згідно із *Diccionario Del Espanol Usual en Mexico*, (Mexico City, 1996): “*Mayordomía* – це інституція, характерна для індіанського та метиського католицизму, завданням якої є опіка над культом, а також організація, адміністрування та культивування релігійних свят в дільницях міст та місцевостях (*barrios de los pueblos*), представлення якої довіряється на деякий час особам, які є чесними та користуються загальною повагою”.

¹⁷Warren C.A.B. Gender Issues in Field Research.–

слідниці/ка і характеру проведення досліджень¹⁸. Я вирішила змінити свій образ, щоб почуватися впевненіше під час щоденних доїздів і під час самого дослідження. Очевидно, ця стратегія мала вплив на те, як інформатори сприймали мене під час дослідження. Факт, що докторантів часто авансом у Мексиці називають *doctor/doctora* і серйозний вигляд “інтелектуалки” у моєму випадку спричинився до створення помилкового образу *la doctora*, тобто терапевта.

Я проводила цілі дні в Томатлані, беручи участь в житті спільноти, в фієстах, церковних і родинних урочистостях, зустрічаючи моїх інформаторів на вулицях, на базарі, в автобусі. Я заприятелювала з деякими із моїх інформаторок і почала брати активну участь в житті жінок з *mayordomii* – допомагала у приготуванні до фієст, особливо в приготуванні похачунків – тут дуже важливими стали мої кулінарні здібності і знання на тему традиційної мексиканської кухні, здобуті під час попередніх перебувань у Мексиці, а також у прикрашанні костелу. Практично на кожні вихідні мене запрошували на родинні урочистості, а з часом я стала їх фотографом, який реєстрував незліченні хрестини, шлюби, презентації, 15-річчя та інше. Часто, коли виникала така потреба, займалася дітьми, допомагала готувати уроки тощо, а навіть надавала інформацію на тему урядових програм для найбідніших (наприклад, *seguro popular*).

Після певного часу я почала проводити опитування із моїми головними інформаторками (*key informants*). Наші розмови додавали їм певного емоційного комфорту і нагоду для авторефлексії, і з часом, як це часто буває, за принципом ефекту снігової кулі – вже не треба було шукати нових контактів, це мешканки Томатлану почали шукати нагоди для розмови зі мною, а для деякого я стала навіть певним видом емоційного порятунку. Більше того, жінки почали організовувати інтерв'ю із мужчинами, зазвичай із своїми чоловіками, але також із синами і батьками, вірячи, що вони також потребують такої собі “терапії”.

Здивування: інтерв'ю із мужчинами

Феміністичні антрополози звертають увагу на

факт, що жінки-дослідниці легше перетинають кордони статі під час дослідження, оскільки можуть сприйматися біологічно як жінки, але з точки зору культури як чоловіки. Цей особливий культурний статус виникає із освіти, незалежності і факту, що то вони ініціюють розмови. Отже, в багатьох культурах іноземна дослідниця розміщується суспільно ближче до мужчини, ніж до жінки¹⁹.

Вважається, що мужчини за своєю природою менше ніж жінки приривчаєні і більш неохочі до розмов про свій інтимний досвід і емоції. Мої перші інтерв'ю з мужчинами підтвердили цю думку, співрозмовники звичайно на початку трохи зі мною фліртували, що, однак, не скорочувало дистанцію і не схиляло їх до більш особистих рефлексій. З моменту, коли я отримала довіру моїх інформаторок, дослідницька ситуація діаметрально змінилася. Тоді я почала проводити інтерв'ю із мужчинами інформаторами, які за порадою жінок із своїх родин погоджувалися на інтерв'ю з надією, що воно дасть їм не тільки емоційне полегшення, але й дозволить розв'язати особисті і родинні проблеми. Щоб проілюструвати ці питання, коротко опишу контекст моїх зустрічей із трьома інформаторами, які розцінювали наші розмови як свого роду “терапію”.

Інтерв'ю із Даніелем²⁰, 38-річним вдівцем, батьком трьох дітей, було заплановано й організовано його тещею, а разом з тим моєю основною інформаторкою – панею Мартою. Її непокоїв спосіб поведження Данієля із своїми дітьми. Раніше часто звирялася мені, що її зять занедбував свої батьківські обов'язки, не докладався на утримання дітей, витрачаючи гроші на “інших жінок”, зловживав алкоголем і в результаті ставав агресивним. Постійно залишав онуків у неї, знаючи, що там будуть у безпеці, нагородовані і доглянуті. Тим самим перекладав усю відповідальність на бабцю. Пані Марта погрожувала, що якщо Данієл не почне поводитися відповідально, то позбавить його батьківських прав і усиновить своїх онуків.

Коли я прийшла до дому пані Марти на домовлене інтерв'ю, Данієл вже чекав на мене “підготовлений” тещею до нашої розмови. На почат-

¹⁸Scaglion R. Sexual Segregation and Ritual Pollution in Abelam Society // *Self, Sex and Gender in Cross – Cultural Fieldwork...* – P. 151–163.

¹⁹Названі студії вміщають інформаторів у збірці: *Self, Sex and Gender in Cross – Cultural Fieldwork...*

²⁰Імена інформаторів було змінено.

ку здалека розповідав мені, як важко було йому, імігрантові із провінції (зі штату *Michoacan*), пристосуватися до життя в Томатлані, з якого походила його дружина. Коли вона померла через ускладнення після третіх пологів, він пережив нервові потрясіння і почав зловживати алкоголем. Розповідав про свою самотність і безсильність, про спроби побороти погану звичку (більше року ходив на зустрічі АА – Анонімних Алкоголіків). Плачучи, визнавав, що не був хорошим батьком, а навіть не знав, яким повинен бути добрий батько, бо до смерті дружини його завданням було утримання родини. Повторював, що хотів би навчитися проявляти почуття до своїх дітей і стати для них прикладом, але це було понад його сили. Протягом всього інтерв'ю Даніел підкреслював, що дуже цінує допомогу, яку надає родина дружини (теща і тітки), але вкінці досить несподівано і впевнено ствердив, що виховання дітей – це жіноча справа і, у зв'язку з тим, їх обов'язком є йому допомагати!

Після кількох днів ми знову зустрілися в домі пані Марти, цим разом, однак, зовсім випадково. Даніел визнав, що інтерв'ю йому сподобалося, бо нагадало про зустрічі АА, під час яких міг відверто говорити про свої проблеми. Найважливіше для нього було все-таки те, що всупереч побоюванням, я не вичитувала його під впливом тещі.

Ще до того, як провести інтерв'ю із моїм наступним інформатором – паном Родріго, я заприязнилася із його дружиною Лупе (наступна із моїх головних інформаторок), а також розмовляла із його дітьми та сестрами дружини. Тобто ознайомила досить добре із родинним середовищем та його проблемами ще до того, як пан Родріго погодився зі мною порозмовляти. Погодився на це тоді, коли – як я довідалася пізніше – впевнився, що я не розсіваю плітки “як інші жінки”. Виявилось, що я була дискретна, а тому варта довіри. Визнав, що відчував потребу порозмовляти з кимсь про свої проблеми, але то дружина намовила його, щоб погодився на інтерв'ю. Пані Лупе була для мене неоціненним джерелом інформації, завжди охоча до розмови, розповідала мені про своє життя, історію своєї родини і історію *pueblo*, а також плітки, у тому числі ті, що стосувалися моєї особи. Лупе рішуче керувала в своїй родині. Вона протягом довшого часу пробувала намовити чоловіка, щоб порозмовляв із *la doctora* з надією, що Родріго побачить родинні проблеми із “пра-

вильної перспективи” і прийме “слухні рішення”. Пані Лупе сподівалася, що я прийму її сторону в родинній суперечці і переконаю чоловіка, щоб він усунув свою маму з їх дому. Вона була переконана, що разом із зникненням “вредної тещі” усі родинні проблеми будуть автоматично вирішені.

На початку розмови ми обоє відчували скованість, оскільки фактично були до неї змушені Лупе, яка не терпіла спротиву. Її чоловік – після п'ятдесяти, тихий, несміливий, але завжди усміхнений механік був *fuereño* (чужий, особа ззовні), бо хоч і походив із сусідньої дільниці, не був родовитим Томатеро (мешканцем Томатлану). Факт, що то він переселився до *pueblo*, щоб замешкати у домі тестів, який з часом отримала у спадок Лупе, став вирішальним для його статусу у родині. Не маючи права приймати жодні рішення, що стосуються родини чи маєтку дружини, завжди почувався чужим у Томатлані. Сусіди вважали його добрим, турботливим і не застосовуючим насилля батьком і дідусем, важко працюючим на свою родину, однак, для деяких він становив приклад *mandilona* (підкаблучника).

Два роки перед нашою зустріччю мама мусила переселитися до дому пані Лупе через серйозний конфлікт поміж братами пана Родріго, що в результаті погіршило його і так важку позицію в рамках розширеної родини (Лупе мешкала в оточенні трьох сестер, які займали сусідні частини). Мій інформатор знав, що не було доброго вирішення цієї ситуації, однак не міг залишити свою хвору маму “в нещасті”, а з другого боку його дружина не хотіла вже толерувати конфліктну тещу під своїм дахом. Пан Родріго не міг дозволити собі винайняти окреме мешкання для мами, а навіть якби то зробив, то і так би мусив займатися лежачою жінкою, тобто таким чином конфлікт і так не був би розв'язаним. Мій інформатор розповідав, що почувався зловленим у пастку суперечливих очікувань зі сторони окремих членів родини, і ситуація була причиною великого стресу для нього.

Пан Родріго виразно не сподівався жодних порад із моєї сторони. Коли ми зустрілися знову, то сказав, що цінує той факт, що я погодилася присвятити час на розмову з ним, подякував мені за неї, оскільки перший раз за довгий час міг з кимсь порозмовляти відверто про свої проблеми і почуття. Під час інтерв'ю я переконливо здобула довіру мого співрозмовника, що принесло

наступні, тим разом спонтанні розмови на різні – в тому числі особисті – теми, як тільки з'являлася відповідна нагода, наприклад, вечорами, коли пан Родріго підвозив мене на автобусний вокзал.

Третє інтерв'ю, якого контекст хотіла би тут представити, було організоване також панею Лупе. Певного дня вона задзвонила до мене і попросила, щоб прийшла до її дому пополудню, оскільки “буде мати для мене співрозмовника”. Коли я приїхала на місце, провела мене на другий поверх, який власне був у перебудові. Я мала порозмовляти із одним із робітників, які там працювали. Я його ніколи раніше не зустрічала, але він однозначно чув вже про мене і моїх інтерв'ю від членів родини Лупе. Ми сіли на купі цегли і пан Хуго пояснив, що хотів зі мною порозмовляти, оскільки почував потребу звіритися комусь у своїх проблемах. Пані Лупе розповіла йому, що *la doctora* вміє слухати і розмова зі мною принесе йому полегшення. Перший раз під час моїх досліджень у Томатлані мужчина сам шукав у мене допомоги і втішення, заохочений відгуками інших.

Пан Хуго, мужчина середнього віку, був некваліфікованим робітником, працював як помічним муляром, самотнім батьком (*padre soltero*, як сам себе назвав), який виховував двійку дітей, іммігрантом зі штату Гуерреро. Коли я познайомилася з ним, він винаймав мале помешкання в Томатлані. Насамперед, він очікував від мене розуміння і співчуття щодо своїх проблем. Розповідав мені про убогість, неосвіченість і тавро меншевартості, яке відчував як позашлюбна дитина місцевого кацика в малому містечку на узбережжі штату Гуерреро, про спроби “покращити долю”: міграцію до міста Мехіко, а потім нелегальній переправі до Сполучених Штатів. Про шок, яким була для нього звістка, коли повернувся до міста Мехіко, що його дружина вже має нового партнера і не хотіла більше займатися їхніми дітьми. Пан Хуго мусив виходити із ситуації, в якій раптом став самотнім батьком у чужому місті, де не міг розраховувати на допомогу жінок із своєї родини, де не мав приятелів ані *compadres*²¹. Але, незважаючи на це, багато разів під час нашої розмови підкреслював, що ніколи не віддав

²¹Цим іменем називають у Мексиці мужчин, які входять у розширені фіктивні родинні відносини, наприклад, під час церемонії хрещення *compadres* стають батько дитини та хресний батько, так називають також довголітніх приятелів.

би дітей до осередків DIF²². Хотів, щоб родина була разом, щоб діти могли принаймні закінчити середню школу. То була довга і часами із потрясіннями розмова – одне із найбільш емоційно виснажливих для мене інтерв'ю, проведених із мужчинами в Томатлані.

Це інтерв'ю було особливе також і з іншого погляду. Пан Хуго – єдиний із моїх чоловічих інформаторів окрім емоційної підтримки очікував допомоги з мого боку в розв'язанні кількох практичних проблем і, очевидно, скористав з неї. Я пояснила йому, між іншими, принципи впроваджуваної власне тоді урядом міста Мехіко програми *seguro popular* – соціального страхування для найубогіших, знайшла інформацію на тему безкоштовної психологічної допомоги, доступної в *delegacion* (відповідник нашого району), контактувала його із священником місцевої парафії і соціальним працівником.

Кожне дослідницьке середовище вимагає від дослідника прийняття іншого підходу. Мої дослідження в Санта Марія Томатлан вимагали входження в особисті стосунки з інформаторами: як з жінками, так і з чоловіками. Однак, моя участь, яка базувалася на почуттях та емоціях, інтуїції та емпатії, змусила мене до прийняття і відігрівання ролі “терапевта”, що принесло багато сумнівів і особистих дилем.

Часто підкреслюється, що етичні і моральні проблеми і дилеми є необхідною частиною досліджень, однак, неможливо передбачити їх і зазвичай вони з'являються *ex post factum*²³. Коли я розпочинала свої дослідження в *pueblo*, то сподівалася, що буду відчувати більший тиск, щоб пристосуватися до місцевих поведінкових норм. Я була приготовлена, що буду відповідати на незліченні запитання щодо мого особистого життя, а перед усім, чому я незаміжня і бездітна, сподівалася також, що мені може бути приділена роль сексуально доступної іноземки – “молодої, самої і так далеко від дому”. Тим часом, гендерно визначені кордони поведінки виявилися цілком еластичними – замість того, несподівано для мене, мені була приписана роль “терапевта”

²²*Desarrollo Integral de la Familia (DIF)* – це мексиканська урядова інституція, що займається соціальною допомогою, яка скерована особливо для жінок і дітей.

²³Fabian J. Dilemmas in critical anthropology / Construction Knowledge: Authority and Critique in Social Science / Red. L.Nencel, P.J.Pels. – London, 1991. – P. 180–202.

і андрогенічний статус професіоналки, який дав мені доступ до інформаторів як серед жінок, так і мужчин.

Вважаю, що декілька чинників мало вплив на цю ситуацію: моя позиція іноземки-професіоналки, яка знає, однак, добре мексиканську культуру, мову і реалії життя в місті Мехіко, предмет моїх досліджень: досвід буття матір'ю / буття батьком, мій статус під час досліджень в Томатлані, легітимований священником Жаіро. Також переконання моїх інформаторок про потребу в психологічній допомозі і розв'язанні щоденних проблем, які виникають із їх контактів із психологами в школі, в парафії, психологічними консультаціями в мас медіа. Вплив мали також зміни, які відбувалися в останні роки в Томатлані, де жінки надалі відповідають за стан родини, але з іншого боку молодше покоління жінок щораз частіше використовують існуючий шанс навчання і вибирають професійну кар'єру і особистий розвиток. У результаті, незаміжні молоді професіоналки отримують щораз більшу повагу та сприйняття своїх здобутків і нового стилю життя, тим самим привичаючись до змін, які відбуваються у становищі жінок у спільноті Санта Марія Томатлан.

“Втеча із місця пригоди”

Починаючи дослідження в Томатлані я мала вже пені знання на тему життя в місті Мехіко, отримані під час попередніх перебувань в мексиканській столиці. Не могла, однак, передбачити, що мені буде нав'язана роль терапевта. Спочатку пробувала протестувати і детально пояснювати тему і ціль моїх досліджень, а також різницю між антропологією та психологією. Мої інформаторки реагували розчаруванням на ці пояснення, а навіть злістю, тому я врешті вирішила прийняти цю роль. Зрештою, це наші інформатори вирішують про хід досліджень, коли погоджуються співпрацювати з нами або відмовляють нам у співпраці. Однак, спровокований цією ситуацією конфлікт ролей поглибив моє фізичне та емоційне навантаження, пов'язане із польовими дослідженнями. Кожне інтерв'ю-“терапія” викликало у мене суперечливі почуття, які в результаті перероджувалося в почуття розчарування: я не маю психологічної освіти, не є компетентним терапевтом, тобто не маю відповідних ні знань, ні приготування для проведення терапії, а коментарі і зауваження, які

я робила під час інтерв'ю, опиралися скоріше на емпатію, аніж на компетенцію. Більше того, під час інтерв'ю інформатори були часто зворушені, знервовані, а навіть плакали. Я не була готовою до таких ситуацій, а вже напевно не до видовища, коли мужчина відверто плаче переді мною, розповідаючи мені про своє особисте життя, наприклад, хвалячись про свої сексуальні перемоги.

Я почувалася відповідальною за моїх співрозмовників, які довірилися мені до того ступеню, що розповіли про інтимні деталі свого життя. Не хотілося втратити їх довіру. З іншого боку єдине, що я могла зробити, щоб їм допомогти – уважно їх вислухати, пропонуючи моральну підтримку, часом обережні поради, а коли проблема здавалася дуже серйозною – допомогу у пошуці професійної опіки психолога.

Ніта Кумар описує ситуацію польового дослідження як: “бравурного, але і незручного зіткнення вразливості дослідника із вразливістю досліджуваних” і називає її “втечею із місця пригоди”²⁴. Зв'язок між дослідницею і спільнотою, в якій проводить дослідження, є завжди складним. Це є ситуація, в якій обидві сторони взаємно на себе впливають, обидві сторони отримують і втрачають.

До прибутків можна додати новий дослідницький досвід, отриманий матеріал, в тому 1/3 розмов, записаних із мужчинами, відсутність серйозних конфліктів під час місяців, проведених з мешканцями Томатлану в різних ситуаціях, більше того, теплі відносини із багатьма моїми інформаторками і інформаторами, підтримувані за допомогою кореспондування мейлами, а тим самим перспективу продовження досліджень на цій території у майбутньому. До втрат – насамперед, необхідність прийняття нав'язаної мені спільнотою ролі, тобто як це неелегантно, але влучно називають американські феміністки вхід в *interactional shitwork*²⁵, а також величезна фізична та емоційна ціна, пов'язана із довготривалим дослідницьким перебуванням в найбільшій метрополії Латинської Америки.

Антропологи з-за кордону, які проводять польові дослідження у місті Мехіко, звертають увагу на особливо важкі умови життя, на щоденне

²⁴Kumar N. Friends, Brothers, and Informants: Fieldwork Memoirs of Banaras.– Berkeley, 1992.– P. 1.

²⁵Reinharz S. Op. cit.– P. 58.

відчування наслідків “демократичних форм деградації”²⁶, таких як забруднення середовища, проблеми із комунікацією, розповсюджена корупція, меандри мексиканської бюрократії, загроза насиллям тощо. Більше того, у випадку із жінками антропологами з приводу їх статі, культурної відмінності і часто расової, слід додати дискомфорт, створюваний вербальними закидами зі сторони мужчин і постійне почуття загрози сексуально-переслідування у публічному просторі.

У моєму випадку те, що при вході до спільноти виявилось перевагою – світлий колір шкіри і зелені очі, утруднювало мені переміщення у просторі міста. Під час щоденних пересувань містом це притягувало увагу мужчин і, незважаючи на мою скромну поведінку і нейтральний образ, наражало мене на коментарі, я була адресаткою не завжди милих *piropos*²⁷, а також, особливо під час першого перебування, були спроби переслідування.

Ще раз про відносини влади

Хотіла би звернутися до одного із найважливіших та найбільш проблематичних для феміністичних антропологів елементів польового дослідження – владних відносинах між дослідниками та досліджуваними спільнотами. Діане Л.Вольф розглядає це питання в трьох пов'язаних між собою вимірах, якими є: (1) згадані вже різниці, які виникають із відмінного статусу дослідника/ці і досліджуваного (з огляду на расу, клас, національність, життєві перспективи, походження із міста/села), (2) відносини влади під час визначення предмету дослідження, нерівний обмін і експлуатація під час дослідження, як і (3) питання влади після закінчення проекту, під час опрацювання отриманих матеріалів і представлення результатів²⁸.

Асиметрія відносин між дослідником і дослі-

²⁶García Canclini N., Muntecon A.R. Las múltiples ciudades de los viajeros, в La ciudad de los viajeros: travesías e imaginarios urbanos: México, 1994–2000 / Red. N.García Canclini, A.Castellanos, A.R.Muntecon.– México City, 1996.– P. 61–106.

²⁷Популярний звичай говорити компліменти (*piropos*) жінкам привселюдно (на вулицях, площах, перехрестях і ін.) мужчинами із нижчих класів, деякі із цих компліментів можуть мати вишукану або гумористичну форму коротких приповідок або віршиків, але також можуть містити агресивний або неприємний зміст для адресатки.

²⁸Wolf D.L. Op. cit.– P. 2.

джуваними є найбільш очевидно в період підготовки (це антрополог вирішує, яка тема має бути і місце, в якому буде реалізоване польове дослідження) і на кінцевій фазі, коли опрацьовуються результати і з'являється питання їх представлення. Причому місце реалізації дослідження не залежить тільки і виключно від рішення дослідника/ці, але теж від того чи ідея дослідження буде прийнята даною групою. Вибираючи Томатлан, я була свідомо тих труднощів і ризику бути відкинutoю спільнотою. Те, що дослідження вдалося успішно провести значною мірою завдячуючи прихильності і допомозі отця Жаїро.

Другий момент, в якому дослідник/ця має виразну перевагу над досліджуваними – це презентація і використання результатів досліджень. Під час перебування в Томатлані я інформувала співрозмовників про мету проведення інтерв'ю, які будуть становити емпіричну основу мого докторату. Більшість із інформаторів проявила велике зацікавлення моїм дослідницьким проектом, частина із них хотіла, щоб я використала в описі їх правдиві імена, більше того, звичайно я отримувала згоду на використання фото, зроблених під час родинних фієст.

Під час польових досліджень мої співрозмовники не проявляли жодних протестів чи сумнівів щодо моєї дослідницької справедливості. Питання представлення з'явилося гостро в розмові із знайомою отця Жаїро, яка походила із середнього класу і приїхала до Томатлану з нагоди місцевого відпусту. Вона виразила занепокоєння, що внаслідок досліджень в “такому фольклористичному, відсталому *pueblo*” я можу створити “неправдивий образ Мексики” і, що гірше, пропагувати його в Європі²⁹.

Під час самого польового дослідження домінуюча позиція дослідника/ці не є вже такою однозначною, як показує опис мого досвіду в місті Мехіко. Наші інформатори не є пасивними об'єктами досліджень, владні відносини не є статичними і встановленими, навпаки – є динамічними:

²⁹Питання “невідповідного” образу Мексики, створюваного іноземцями, появилася у мексиканському публічному обговоренні у 50-60-их рр. XX ст., коли гостро критикувалися між іншими праці американського антрополога Оскара Левіса (*Los Hijos de Sanchez*) та іспанського режисера Луїса Бунуела (*Los Olvidados*) за те, що представлений образ суспільних реалій Мексики дуже відрізнявся від образу сучасної країни, який тоді пропагувався.

підлягають змінам, а деколи залишаються прихованими, а, отже, неочевидними для дослідника/ці, принаймні на початку дослідження. Трапляється також, що то інформатори домінують у відносинах, переймають контроль, а навіть знищують всю ідею дослідження.

Без сумнівів, як європейський антрополог, я займала привілейовану позицію по відношенню до моїх мексиканських інформаторів, зміцнену додатково мексиканськими *malinchismo*³⁰, про що на початку моїх досліджень в Томатлані запевнив мене один із інформаторів, говорячи, що мене будуть добре приймати люди, бо *aquí somos tuy malinchistas* (“ми тут всі є дуже *malinchistas*”), тобто значить, що мексиканцям подобається все, що є закордонним, особливо те, що походить із так званого західного світу, а також через кольоризм (*colorism*), який привілеює особи із світлішим кольором шкіри, світлими очима і волоссям³¹. Тому мене часто запрошували на урочистості, організовані місцевою спільнотою, мене запросили нести фігурку патронки *pueblo* під час процесії в ході одного із свят, брала участь як почесний гість в багатьох родинних святкуваннях. Символічний капітал, зв’язаний із моїм статусом, забезпечував престиж особам і родинам, з якими я приятелювала. Свідома наслідків, які мала для ходу дослідження моя позиція, старалася поводитися так, щоб дистанція між мною та мешканцями Томатлану була якнайменшою. Я брала участь у щоденному житті спільноти і була відкритою на взаємні розпитування, усвідомлюючи собі таку річ, що – як неодноразово вказували феміністичні дослідниці – такі спроби є дуже проблематичні і ніколи не приносять в результаті повністтю рівноправні відносини між сторонами³². Хоча суспільно-культурна позиція дає дослідникам зазвичай перевагу, але було би помилкою вважати, що то вони контролюють дослідницьку ситуацію.

³⁰Терміном *malinchismo* у Мексиці називають віддання переваги всьому іноземному у порівнянні із національним – космополітизм, а навіть зрада мексиканському на користь чужого. Термін походить від імені партнерки і перекладача Германа Кортеса – Malinche, яка в період посиленого націоналізму в 40-их рр. ХХ ст. була названа зрадницею мексиканського народу.

³¹Кольоризм (*colorism*) є формою дискримінації з огляду на відтінок шкіри. Перевага надається світлішому відтінку і згідно з такою градацією особи отримують різний суспільно-економічний статус і по-різному трактуються.

³²Wolf D.L. Op. cit. – P. 10.

Менше або більше усвідомлюваний опір зі сторони досліджуваних і встановлення владних відносин між антропологами і спільнотами під час польового дослідження має суттєвий вплив на його протікання.

Під час моїх мексиканських досліджень мене схиляли відігравати певні ролі, які я приймала з більшим чи меншим опором. Більше того, ці ролі розвивалися разом із моїм віком та статусом. Від безпорадної “дівчини-доньки” перейшла до компетентної “доньки-професіоналки”, досягненням якої можна було гордитися (так сприймає мене до сьогоднішнього дня отець Жаїро), а пізніше до ролі професіоналки. Ця остання, нав’язана мені спільнотою, була пов’язана із очікуваннями моїх співрозмовниць. Мешканки Томатлану сподівалися, що розмови зі мною допоможуть їм і мужчинам з їх родин у розв’язанні родинних проблем. Появилися теж очікування зі сторони мужчин. Один із моїх головних інформаторів, занепокоєний останніми змінами в стилі життя жінок, вже на початку мого перебування висловив надію, що під впливом розмов зі мною “вкоротиться розв’язність, яка панує в *pueblo* і жінки усвідомлять собі, якими є їхні справжні обов’язки”, більше того, він очікував, що я буду інструктувати жінок “як повинна поводитися добра мама”.

Мешканці Томатлану часто самі шукали контакту зі мною, маючи наперед сформовану мету наших зустрічей, визначали дати і години інтерв’ю, запрошували на фієсти і відверто виражали незадоволення, коли я не могла прийняти їх запрошення. З другої сторони, часто виявлялося, що особи, які спочатку погоджувалися на інтерв’ю, пізніше не приходили на домовлену зустріч – особливо тоді, коли воно мало відбутися в стінах парафії, “забували” або постійно перекладали термін розмови. Дуже рідко траплялося, що хтось відверто відмовлявся. Мусило пройти багато часу, поки я переконалася, що це виникає не через культурно відмінне сприйняття часу чи міжлюдських відносин, тільки через певну стратегію опору зі сторони потенційних інформаторів. Мешканці Томатлану почали керувати моїм часом, що особливо неприємно вражало в ситуаціях, коли на доїзд до *pueblo* витрачалася 3 години, а з домовлених в цей день, наприклад, 3 інтерв’ю не відбувалося жодне. У цій ситуації я не могла, однак, проявляти незадоволення чи розчарування проблемами в міжкультурній комунікації, мусила

за всяку ціну уникати конфліктних ситуацій, бо вони могли швидко якщо не знищити ідею дослідження, то значно утруднити чи затримати його реалізацію.

Ступінь, в межах якого можемо змінювати свою позицію в полі є часто обмежений і зовнішніми факторами. Рідко згадується про тиск, під яким працює антрополог в ситуації, коли отримання коштів на довготривалі дослідження у віддаленій країні є складним і довготривалим процесом, а коли вдається – існує обумовлене рядом формальних вимог – насамперед, обов'язком представлення результатів досліджень в передбачений час.

Якщо для моїх інформаторів інтерв'ю було цікавинкою, нагодою для авторефлексії чи формою терапії, то для мене становив насамперед працю, скеровану на отримання окресленого дослідницького матеріалу. Більше того, проведення польових досліджень в місті Мехіко було умовою виконання моїх зобов'язань академічних, фінансових (реалізація гранту), стипендіальних (виконання вимог стипендії мексиканського уряду)³³. Усвідомлення відповідальності за успіх проекту наклало на мене додаткові навантаження та обмеження, між іншими, у визначенні моєї ролі і статусу в Томатлані. Я була змушена до далекоглядної еластичності і необхідності компромісу у відносинах із спільнотою Томатлану, що неодноразово призводило, в свою чергу, до етичних дилем.

Кілька кінцевих зауважень

Етичні та моральні дилеми, які з'являються під час польового дослідження, не можуть ніколи бути передбаченими чи запланованими, тому завжди слід враховувати ризик емоційних втрат і у кожному випадку шукати відповідні розв'язання для конкретної ситуації, що виникла під час дослідження.

Я повністю погоджуюся із феміністичними дослідницями, які не сприймають контрверсії чи непередбачуваності, пов'язані із польовим дослідженням, як єдині ускладнення безпосереднього спостереження і привід для відмови від цього ме-

тоду дослідження, а сприймають як нагоду для здобування досвіду і стійкості дослідника до очікувань оточення, а також розвитку їх самосвідомості таким чином, щоб ситуація дослідження була якнайбільш етичною як для дослідника, так і для досліджуваного³⁴.

Щоб це стало можливим, антрополог повинен отримати якнайширші методологічні знання, у тому числі й такі, що походять із студій випадку (*case studies*). Багата література предмету, яка з'явилася протягом останніх трьох декадах в основному у США, призвела до створення підручників методології польових досліджень, які мають на меті якнайкраще приготувати майбутніх adeptів антропології до конфронтації із ситуацією дослідження. У вступі одного із них *Fieldwork, Participation and Practice: Ethics and Dilemmas in Qualitative Research* автор Марлен де Лайн окреслює цілі написання книги. Вона має заохочувати до аналізу та розуміння негативних явищ, які можуть виникати під час польового дослідження, а також допомогти виробити способи зарадити собі з практичними і етичними проблемами шляхом аналізу прикладів з польових досліджень³⁵.

Виїжджаючи вдруге на польові дослідження до Мексики я мала методологічні знання, які почерпнула із вивчення багатьох такого типу підручників. Хоча це не захистило мене від помилок і не вдалося до кінця передбачити розвиток подій під час перебування в Томатлані, проте допомогло мені витримати на "місці події" і успішно завершити дослідження.

Тому вважаю, що необхідно переламати неопозитивістську парадигму надалі існуючу в польській науці і включити рефлексійний підхід до вивчення методології в польських навчальних закладах. Багатий польовий досвід польських дослідників повинен прислужитися до опрацювання антології студій випадку (як тих вдалих, так і невдалих) поруч із зарубіжною літературою з цього предмету мусять служити якнайкращій підготовці майбутніх польових дослідників.

³³Обидва польові дослідження (1999–2000 і 2005–2006) були реалізовані під час стипендій мексиканського уряду в Програмі Студій Культурної Статі Національного Мексиканського Університету в місті Мехіко (*Programa Universitario de Estudios de Genero, Universidad Nacional Autonoma de Mexico, PUEG UNAM*).

³⁴Laine M.De. Op. cit.– P. 15.

³⁵Ibidem.– P. 4.